

Hudba středověku

1. Obecná charakteristika a periodizace

- **Časové vymezení:** Cca 476 (pád Západořímské říše) – cca 1450 (počátek renesance).
- **Dominantní role církve:** Církev jako hlavní nositelka kultury a vzdělanosti.
- **Funkce hudby:** Primárně liturgická (slouží bohoslužbě), postupně se rozvíjí i světská.
- **Hudební textura:** Vývoj od jednohlasu (monofonie) k vícehlasu (polyfonii).
- **Rytmus:** Vývoj od volného, nerytmizovaného chorálu k přesně měřenému (menzurálnímu) rytmu.
- **Základní periodizace:**
 - **Raný středověk (do 10. stol.):** Období jednohlasého gregoriánského chorálu.
 - **Vrcholný středověk (11.–13. stol.):** Vznik a rozvoj raného vícehlasu (Ars antiqua).
 - **Pozdní středověk (14.–15. stol.):** Rozvinutá polyfonie (Ars nova).

2. Duchovní hudba (Musica sacra)

A. Gregoriánský chorál (jednohlas)

- **Definice:** Oficiální liturgický zpěv římskokatolické církve.
- **Původ názvu:** Papež Řehoř I. Veliký (kolem roku 600) – dle legendy sjednotil a kodifikoval liturgické zpěvy (ve skutečnosti šlo o delší proces).
- **Charakteristika:**
 - **Vokální:** Čistě zpívaná hudba bez doprovodu nástrojů.
 - **Jednohlasá (monofonní):** Všichni zpívají stejnou melodii.
 - **Latinský text:** Texty vycházejí z bible, především z žalmů.
 - **Mužský sbor:** Zpíván mnichy.
 - **Volný rytmus:** Rytmus se řídí přirozeným spádem a přízvuky latinského textu.
 - **Diatonický základ:** Pohyb v rámci církevních tónin (modů).
- **Notační systém:**
 - **Neumy:** Značky nad textem, zpočátku jen naznačovaly směr melodie (bez přesné výšky).
 - **Guido z Arezza (cca 1000):** Zavedl notovou osnovu se 4 linkami a klíči, což umožnilo přesný zápis výšky tónů. Je mu připisováno i zavedení solmizačních slabik (ut, re, mi, fa, sol, la).
- **Druhy zpěvu podle textu:**
 - **Sylábický:** Jedna nota na jednu slabiku.
 - **Neumatický:** Dvě až čtyři noty na jednu slabiku.
 - **Melismatický:** Mnoho not na jednu slabiku (např. u "Alleluja").

B. Vznik a rozvoj vícehlasu (polyfonie)

- **Počátky (9.–11. století):**
 - **Organum:** Nejranější forma vícehlasu.
 - **Paralelní organum:** K původní chorální melodii (vox principalis) se přidává druhý hlas (vox organalis) v paralelním pohybu v intervalu kvarty nebo kvinty.
 - **Volné organum:** Druhý hlas se pohybuje volněji, nejen v paralelním pohybu.

- **Notre-Damská škola (Paříž, cca 1160–1250):** První velké centrum polyfonní hudby.
 - **Léonin (cca 1150–1201):**
 - Autor sbírky *Magnus liber organi* (Velká kniha organ).
 - Tvořil dvohlasá organa.
 - **Pérotin (cca 1160–1230):**
 - Léoninův žák, jeho dílo revidoval a rozšířil.
 - Skládal tříhlasá (*organum triplum*) a čtyřhlasá (*organum quadruplum*) organa.
 - **Rytmické mody:** První systém pro organizaci rytmu, založený na opakování krátkých rytmických vzorců.
- **Moteto:**
 - Vzniklo otextováním horních hlasů v organu (fr. *mots* = slova).
 - Často polytextuální – každý hlas má svůj vlastní text, někdy i v různých jazycích (latina, francouzština).
 - Stalo se vedoucí formou vrcholného středověku.

C. Ars Antiqua vs. Ars Nova

- **Ars Antiqua ("staré umění", cca 1250–1320):**
 - Centrum: Paříž.
 - Charakteristika: Používání rytmických modů, preference trojdobého metra (symbol Nejsvětější Trojice). Hlavní formy jsou organum, conductus, moteto.
- **Ars Nova ("nové umění", 14. století):**
 - Název podle spisu Philippa de Vitry.
 - Centrum: Francie, Itálie.
 - **Inovace:**
 - **Menzurální notace:** Nový systém notace umožňující přesný zápis délky tónů a zrovnoprávnění dvojdobého a trojdobého dělení.
 - **Izorytmie:** Kompoziční technika založená na opakování rytmického vzorce (*talea*) a melodického vzorce (*color*) v tenoru.
 - **Hlavní představitelé:**
 - **Philippe de Vitry (1291–1361):** Francouzský skladatel a teoretik.
 - **Guillaume de Machaut (cca 1300–1377):** Nejvýznamnější francouzský skladatel 14. století. Jeho *Messe de Notre Dame* je prvním kompletním zhudebněním mešního ordinária jedním autorem.
 - **Francesco Landini (cca 1325–1397):** Představitel italského trecenta.

3. Světská hudba (Musica profana)

- **Charakteristika:**
 - Jednohlasé písně s instrumentálním doprovodem (často improvizovaným).
 - Texty v národních jazycích.
 - Témata: láska (kurtoazní, rytířská), křížové výpravy, příroda, tanec, satira.
- **Tvůrci a interpreti:**
 - **Francie:**
 - **Trubadúři (Troubadours):** Jižní Francie, jazyk *langue d'oc*.

- **Truvéri (Trouvères):** Severní Francie, jazyk *langue d'oïl*.
- **Jongléři:** Potulní hudebníci, akrobaté, baviči nižšího společenského postavení.
- **Německo:**
 - **Minnesängři:** Rytířští pěvci lásky (*Minne*), např. Walther von der Vogelweide.
- **Španělsko:** Cantigas de Santa Maria.
- **Čechy:** Vagantská poezie (Carmina Burana), duchovní písně (Hospodine, pomiluj ny).

4. Hudební nástroje

- **Rozdělení:** Hudba se dělila na "vysokou" (haut, hlasité nástroje pro venkovní použití) a "nízkou" (bas, tiché nástroje pro interiéry).
- **Strunné:**
 - **Smyčcové:** Fidula, rebec, viola da gamba.
 - **Drnkací:** Loutna, harfa, psaltérium (předchůdce cimbálu).
- **Dechové:**
 - **Dřevěné:** Zobcová flétna, píšťala, šalmaj (předchůdce hoboje).
 - **Žest'ové:** Busina (typ trubky), roh.
- **Klávesové:**
 - Varhany (v kostelech).
 - Portativ (malé přenosné varhany).
 - Pozitiv (malé varhany na jednom místě).
- **Bicí:** Buben, tamburína, činely.